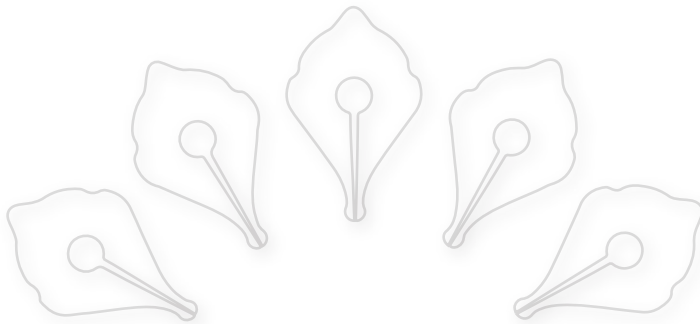

الله محمد

تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اصول قانون اساسی

جلد سوم: حقوق ملت
اصول نوزدهم تا بیست و نهم

آیت‌الله عباس کعبی
و جمعی از نویسندگان

پژوهشکده شورای نگهبان

سرشناسه: کعبی، عباس، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اصول قانون اساسی [کتاب] / عباس کعبی: تحقیق و نگارش محسن ابوالحسنی... [و دیگران]؛ ناظران علمی علی فتاحی زفرقندی، علی بهادری جهرم، امیرکشتگر.

مشخصات نشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۴ -

مشخصات ظاهری: ج.

شابک: ۳-۰۵۳۶-۹۵۳۶-۶۰۰-۹۷۸-۲۵۰۰۰ ریال: ۳-۰۳-۸۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸-۱-۰۲-۹۲-۸۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸-۳-۰۳-۸-۹۳-۸۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸-۴-۰۳

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: تحقیق و نگارش محسن ابوالحسنی، محمدرضا اصغری شورشسانی، علی بهادری جهرمی، مهدی عرفانپان، علی فتاحی زفرقندی.

یادداشت: جلد دوم تحقیق و نگارش محسن ابوالحسنی، مهدی رجایی باغ‌سیایی، علی بهادری جهرمی، مهدی عرفانپان، علی فتاحی زفرقندی است.

یادداشت: جلد سوم نویسندگان مولفان امیرکشتگر، وحید حیدری، دکتر محمدرضا فارسپان، مهدی رجایی باغ‌سیایی، امین سلیمان کلوانق.

یادداشت: جلد چهارم نویسندگان و مولفان امین سلیمان کلوانق، مهدی رجایی باغ‌سیایی، محمدرضا حمیدی، وحید حیدری، دکتر امیرکشتگر، دکتر محمدرضا فارسپان.

یادداشت: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۵).

یادداشت: ج. ۳ و ۴ (چاپ اول: ۱۴۰۲) (فیبا).

منازعات: ج. ۱. اصول کلی (اصول اول تا هفتم). - ج. ۲. اصول هشتم تا هجدهم. - ج. ۳. حقوق ملت (اصول نوزدهم تا بیست و نهم). - ج. ۴. حقوق ملت (اصول سی‌ام تا چهل و دوم)

موضوع: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی)

موضوع: ولایت فقیه

شناسه افزوده: ابوالحسنی، محسن، ۱۳۷۶ -

شناسه افزوده: فتاحی زفرقندی، علی، ۱۳۶۹ -، ناظر

شناسه افزوده: بهادری جهرمی، علی، ۱۳۶۴ -، ناظر

شناسه افزوده: کشتگر، امیر، ۱۳۷۲ -، ناظر

شناسه افزوده: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان

رده بندی کنگره: ۳۱۳۹۲ ت ۳۱۳۶۸ ک ۶/۵۱۳۶۸ KMH۷۰۶۲

رده بندی دیویی: ۳۴۲/۵۵۲۳

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۰۶۷۶۹

تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران

مبنتی بر اصول قانون اساسی

جلد سوم؛ حقوق ملت

اصول ۱۹ تا ۲۹ قانون اساسی

نویسندگان و مولفان (به ترتیب مشارکت): دکتر امیرکشتگر، وحید حیدری، دکتر محمدرضا فارسپان،

دکتر مهدی رجایی باغ‌سیایی (عضو هیئت علمی دانشگاه قم)،

دکتر امین سلیمان کلوانق (عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز)

ناظران علمی: دکتر علی فتاحی زفرقندی،

دکتر علی بهادری جهرمی (عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس)، دکتر امیرکشتگر

ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان

نوبت چاپ: پائیز ۱۴۰۲

شابک: ۳-۰۳-۱-۹۲-۸۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸

تهران، خیابان شهید بهشتی رضی الله عنه، خیابان شهید سرافراز، کوچه پنجم پلاک ۱۱
کد پستی: ۱۵۹۷۸۵۶۱۱۳   تلفن: ۲۱-۸۸۵۳۳۴۳۹   نمابر: ۰۲۱-۶۴۰۱۴۸۱۷-۶۴۰

«این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است»

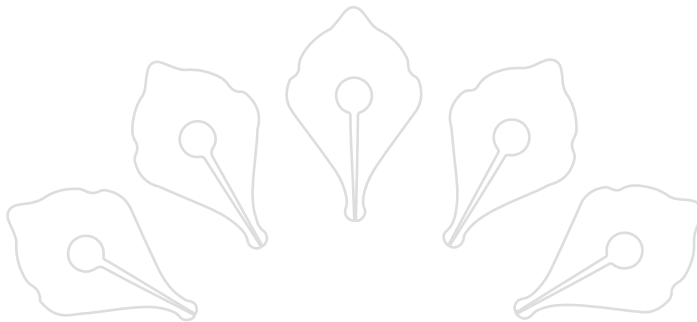
nashr-rc.ir

ccri.ac.ir

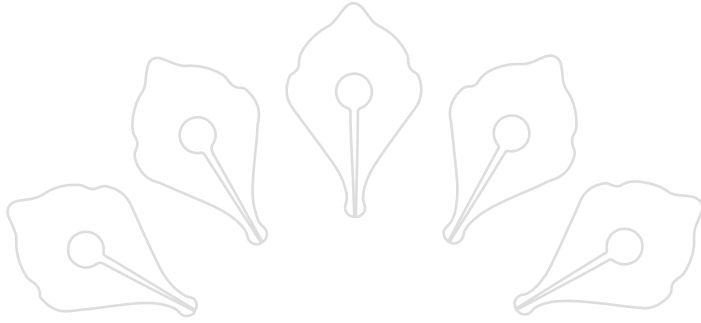

فهرست

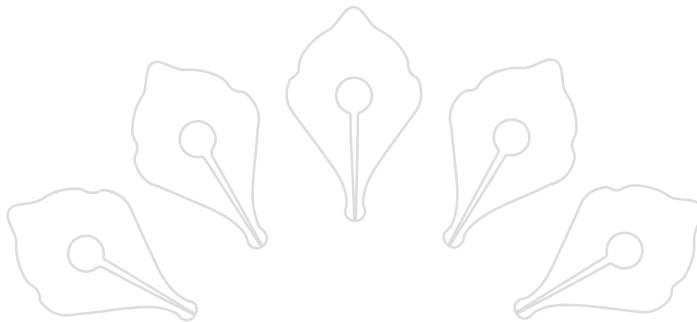
پیشگفتار	۱۵
مقدمه	۱۷
تحلیل مبانی اصل نوزدهم قانون اساسی (اصل منع تبعیض قومی و نژادی).....	۲۳
مقدمه	۲۵
مبحث اول: کلیات اصل منع تبعیض قومی و نژادی	۲۸
گفتار اول: تحلیل مفهوم شناسی اصل منع تبعیض قومی و نژادی	۲۸
گفتار دوم: اهمیت اصل منع تبعیض قومی و نژادی.....	۳۰
مبحث دوم: مبانی ممنوعیت تبعیض قومی و نژادی در نظام حقوقی اسلام	۳۳
گفتار اول: ابطال زمینه‌ها و عوامل شکل‌گیری تبعیض قومی و نژادی	۳۴
گفتار دوم: تصریح به عدم اصالت تفاوت‌های ظاهری در ارزش‌گذاری میان انسان‌ها	۳۹
گفتار سوم: تأکید بر معیاربودن عوامل اخلاقی و ایمانی در تمایزبخشی افراد	۴۳
گفتار چهارم: ابتدئای انسان‌شناسی اسلامی بر اصل «مساوات».....	۴۵
مبحث سوم: جلوه‌های منع تبعیض قومی و نژادی در نظام حقوقی اسلامی.....	۴۹
گفتار اول: تأکید بر ایجاد واحدهای اجتماعی مبتنی بر نفی عوامل قومی و نژادی	۴۹
گفتار دوم: احترام به حریت انسان‌ها و الغای بردگی.....	۵۲
گفتار سوم: تأمین عدالت اقتصادی در توزیع اموال عمومی	۵۴
گفتار چهارم: رویکرد شایسته‌گزینی در نصب کارگزاران دولتی.....	۵۵
گفتار پنجم: سیاست قضایی مبتنی بر اصل برابری انسان‌ها	۵۶
جمع‌بندی اصل نوزدهم.....	۵۷
تحلیل مبانی اصل بیستم قانون اساسی (برابری در مقابل قانون).....	۵۹
مقدمه	۶۱
مبحث اول: کلیات حق بر برابری در مقابل قانون	۶۴

گفتار اول: مفهوم‌شناسی	۶۵
گفتار دوم: پیشینه‌شناسی اصل برابری در مقابل قانون	۶۸
مبحث دوم: مبانی دینی اصل برابری در مقابل قانون	۷۱
گفتار اول: برابری منزلت اجتماعی افراد در جامعه‌ی اسلامی	۷۱
گفتار دوم: برابری در مقابل قانون در سیره‌ی معصومین <small>علیهم‌السلام</small>	۷۲
گفتار سوم: اجرای برابر قانون نسبت به همه‌ی افراد به مثابه حکم امام المسلمین	۷۳
گفتار چهارم: قاعده‌ی اشتراک در تکلیف، ترجمان فقهی برابری در مقابل قانون	۷۴
گفتار پنجم: تضمین عدالت در جامعه از رهگذر اجرای اصل برابری در مقابل قانون	۷۵
گفتار ششم: سیره‌ی عقلا؛ تأیید برابری در مقابل قانون	۷۷
مبحث سوم: جلوه‌های اصل برابری در مقابل قانون	۷۸
گفتار اول: برابری در مقابل قانون، تضمین‌گر دادرسی عادلانه	۷۹
گفتار دوم: برابری افراد در مقابل مقررات اقتصادی	۸۱
گفتار سوم: مشارکت سیاسی یکسان افراد در تشکیل حکومت اسلامی؛ جلوه‌ی سیاسی برابری افراد در مقابل قانون	۸۵
جمع‌بندی اصل بیستم	۸۶
تحلیل مبانی اصل بیست‌ویکم قانون اساسی (حقوق ویژه زن)	۸۹
مقدمه	۹۱
مبحث اول: تحلیل جایگاه مقام زن در آموزه‌های اسلامی	۹۳
گفتار اول: شناسایی عظمت مقام زن در پرتو حقیقت انسانی او	۹۴
گفتار دوم: تصویر زنان ممتاز به مثابه الگوهای متعالی انسانیت	۹۶
گفتار سوم: تأکید بر نقش‌های مهم زن مبتنی بر بنیادهای صحیح معرفتی	۹۹
گفتار چهارم: رویکرد حمایتی ویژه در صیانت از مقام زن	۱۰۲
مبحث دوم: مبانی حمایت ویژه‌ی حکومت اسلامی از زنان در نظام حقوقی اسلام	۱۰۸
گفتار اول: لزوم اتخاذ سیاست تبعیض مثبت در حمایت از زنان	۱۰۸
گفتار دوم: رابطه‌ی مبتنی بر رفق و شفقت میان مردم و حکومت در نظام ولایی	۱۰۹
گفتار سوم: لزوم حاکمیت عدالت در جامعه‌ی اسلامی	۱۱۰
گفتار چهارم: ابتنای سیاست حمایت ویژه از زنان بر اصل کرامت انسانی	۱۱۱

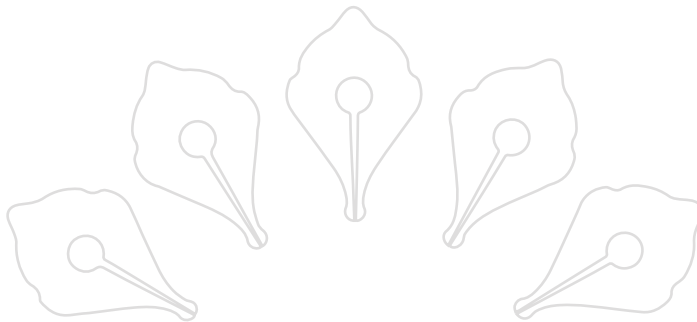

- گفتار پنجم: سیره‌ی ائمه معصومین علیهم‌السلام در حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه ۱۱۲
- مبحث سوم: تحلیل مصداقی حقوق مادی و معنوی بانوان در حکومت اسلامی ۱۱۳
- گفتار اول: حقوق سیاسی بانوان در نظام حقوقی اسلام ۱۱۳
- بند اول: مبانی شرعی مشارکت بانوان در امور سیاسی ۱۱۳
- الف: سیره و تقریر معصومین علیهم‌السلام ۱۱۴
- ب: وجوب امر به معروف و نهی از منکر ۱۱۵
- پ: اصل جواز مشارکت سیاسی بانوان ۱۱۵
- بند دوم: آشکال مشارکت سیاسی زنان در نظام حقوقی اسلام ۱۱۶
- الف: مشارکت سیاسی در قالب فریضه‌ی امر به معروف و نهی از منکر و نصیحت ائمه‌ی مسلمین ۱۱۶
- ب: حق مشارکت در انتخابات ۱۱۷
- گفتار دوم: حقوق اقتصادی بانوان در نظام حقوقی اسلام ۱۱۸
- بند اول: حقوق بانوان بر نفقه ۱۱۸
- الف: ماهیت نفقه ۱۱۸
- ب: وجوب نفقه ۱۱۹
- بند دوم: حق زن بر دریافت مهریه ۱۲۰
- الف: ماهیت مهریه ۱۲۰
- ب: نقد و بررسی معاوضی و پشتوانه بودن مهریه ۱۲۱
- بند سوم: حق زن بر دریافت اجرت‌المثل ۱۲۲
- الف: مبانی حق زن بر دریافت اجرت‌المثل ۱۲۳
- ب: شرایط استحقاق زن بر اجرت‌المثل ۱۲۴
- گفتار سوم: حقوق خانوادگی بانوان در نظام حقوقی اسلام ۱۲۵
- بند اول: حق بانوان بر حضانت از فرزندان ۱۲۶
- الف: مفهوم‌شناسی حضانت و نسبت آن با مفاهیم مشابه ۱۲۶
- ب: حضانت؛ حق یا تکلیف ۱۲۹
- پ: صلاحیت پدر و مادر در حضانت فرزندان ۱۳۰
- بند دوم: حمایت دولت اسلامی از زنان بی‌سرپرست ۱۳۲

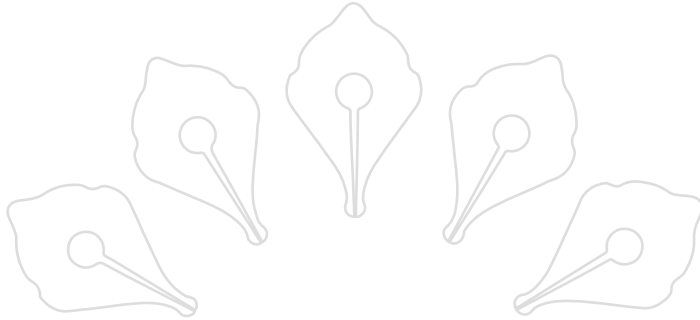

- الف: ادله‌ی عام مسئولیت حکومت در حمایت از بانوان بی سرپرست ۱۳۳
- ب: ادله‌ی خاص مسئولیت حکومت در حمایت از بانوان بی سرپرست ۱۳۴
- بند سوم: ایجاد دادگاه‌های خانواده ۱۳۶
- الف: حمایت از استحکام خانواده ۱۳۷
- ب: نفی ضرر از اعضای خانواده ۱۳۸
- مبحث چهارم: تحلیل مؤلفه‌های مؤثر در تعیین حقوق زن در اسلام ۱۳۹
- گفتار اول: تفاوت تکوینی زن و مرد ۱۴۰
- گفتار دوم: متفاوت بودن اهداف تربیتی زن و مرد در اسلام ۱۴۴
- گفتار سوم: توجه به تناسب تکالیف زن در بازشناسی حقوق او ۱۴۵
- گفتار چهارم: توجه به حفظ عفاف زن در بازشناسی حقوق بانوان ۱۴۸
- گفتار پنجم: نقش عرف در تعیین حقوق زن ۱۵۱
- گفتار ششم: تفاوت حقوق زن و مرد در گفتمان درون دینی ۱۵۲
- جمع‌بندی اصل بیست و یکم ۱۵۴
- تحلیل مبانی اصل بیست و دوم قانون اساسی (ممنوعیت تعرض به امنیت افراد) ۱۵۷
- مقدمه ۱۵۹
- مبحث اول: کلیات حق بر امنیت در نظام حقوقی اسلام ۱۶۱
- گفتار اول: مفهوم‌شناسی حق بر امنیت ۱۶۱
- گفتار دوم: اهمیت حق بر امنیت ۱۶۲
- مبحث دوم: مبانی حق بر امنیت و ممنوعیت تعرض به افراد در نظام حقوقی اسلام ۱۶۶
- گفتار اول: مغایرت تعرض به امنیت افراد با مبانی «کرامت انسانی» ۱۶۶
- گفتار دوم: مغایرت تعرض به امنیت افراد با قاعده‌ی «لاضرر» ۱۶۷
- گفتار سوم: مغایرت تعرض به امنیت افراد با مبانی وجوب حفظ نظام ۱۶۸
- گفتار چهارم: ممنوعیت تعرض به امنیت افراد مبتنی بر مبنای عدم ولایت ۱۶۹
- مبحث سوم: جلوه‌های حق بر امنیت در نظام حقوقی اسلام ۱۷۰
- گفتار اول: شناسایی حق امنیت جانی در نظام حقوقی اسلام ۱۷۰
- گفتار دوم: آثار شناسایی حق امنیت جانی در نظام حقوقی اسلام ۱۷۱
- بند اول: مسئولیت تعرض به امنیت جانی افراد ۱۷۲

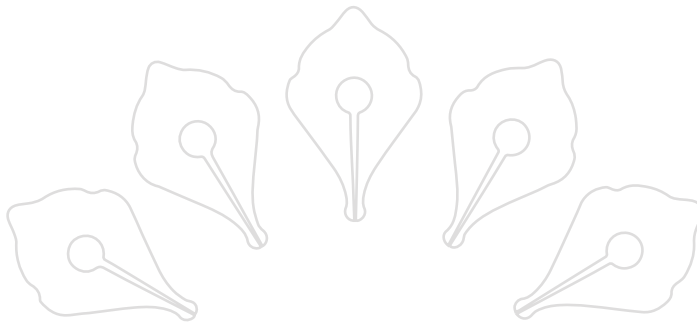

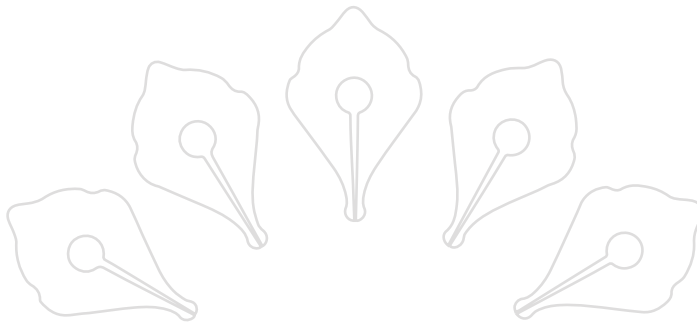
بند دوم: ممنوعیت «اتانازی و مرگ از روی عطوفت» در نظام حقوقی اسلام	۱۷۵.....
بند سوم: ممنوعیت خودکشی در نظام حقوقی اسلام	۱۷۹.....
بند چهارم: ممنوعیت سقط جنین در نظام حقوقی اسلام	۱۷۹.....
گفتار سوم: شناسایی حق امنیت شغلی در نظام حقوقی اسلام	۱۸۲.....
گفتار چهارم: شناسایی حق امنیت حریم مسکن در نظام حقوقی اسلام	۱۸۶.....
گفتار پنجم: شناسایی حق امنیت حیثیتی افراد در نظام حقوقی اسلام	۱۸۸.....
جمع‌بندی اصل بیست و دوم	۱۹۱.....
تحلیل مبانی اصل بیست و سوم قانون اساسی (ممنوعیت تفتیش عقیده)	۱۹۳.....
مقدمه	۱۹۵.....
مبحث اول: کلیات ممنوعیت تفتیش عقیده	۱۹۸.....
گفتار اول: مفهوم‌شناسی	۱۹۸.....
بند اول: تفتیش عقیده	۱۹۸.....
بند دوم: بازشناسی مفهوم تفتیش از مفاهیم مشابه	۱۹۹.....
بند سوم: نسبت سنجی ممنوعیت تفتیش عقیده با آزادی عقیده، آزادی بیان	۲۰۰.....
بند چهارم: اقسام عقیده	۲۰۲.....
گفتار دوم: پیشینه‌شناسی ممنوعیت تفتیش عقیده	۲۰۳.....
مبحث دوم: مبانی ممنوعیت تفتیش عقیده در اسلام	۲۰۶.....
گفتار اول: ادله‌ی عام ممنوعیت تفتیش عقیده در نظام حقوقی اسلام	۲۰۷.....
بند اول: قاعده‌ی «کرامت انسانی»	۲۰۷.....
بند دوم: قاعده‌ی «عدم ولایت»	۲۰۹.....
بند سوم: قاعده‌ی «لاضرر»	۲۱۰.....
گفتار دوم: ادله‌ی خاص ممنوعیت تفتیش عقیده در نظام حقوقی اسلام	۲۱۱.....
بند اول: ممنوعیت اکراه بر پذیرش عقیده	۲۱۱.....
بند دوم: حرمت سوءظن و تجسس	۲۱۲.....
مبحث سوم: قلمرو ممنوعیت تفتیش عقیده در اسلام	۲۱۳.....
گفتار اول: ممنوعیت تفتیش عقیده؛ مطلق یا مقید	۲۱۳.....
گفتار دوم: ارتداد و ممنوعیت تفتیش عقیده	۲۱۴.....

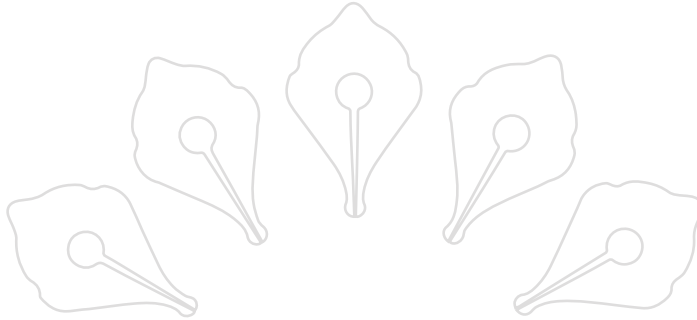
۲۱۶	گفتار سوم: ممنوعیت تفتیش عقیده و گزینش
۲۱۹	گفتار چهارم: تعارض امر به معروف و نهی از منکر با ممنوعیت تفتیش عقیده
۲۲۰	جمع‌بندی اصل بیست‌وسوم
۲۲۳	تحلیل مبانی اصل بیست‌وچهارم قانون اساسی (حق بر آزادی بیان)
۲۲۵	مقدمه
۲۲۷	مبحث اول: کلیات اصل آزادی بیان
۲۲۷	گفتار اول: مفهوم آزادی بیان
۲۳۰	گفتار دوم: اشکال و گونه‌های آزادی بیان
۲۳۰	گفتار سوم: جایگاه و اهمیت آزادی بیان در اسلام
۲۳۲	مبحث دوم: مبانی دینی اصل آزادی بیان
۲۳۲	گفتار اول: تبیین اصل اولی در خصوص اظهار عقیده در نظام حقوقی اسلام
۲۳۵	گفتار دوم: ادله‌ی مشروعیت اصل آزادی بیان در نظام حقوقی اسلام
۲۳۵	بند اول: ادله‌ی مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر
۲۳۷	بند دوم: ادله‌ی مرتبط با نصیحت زمامداران و نظارت بر عملکرد ایشان
۲۳۸	بند سوم: ادله‌ی مرتبط با اصل دعوت و تبلیغ آموزه‌های دینی
۲۴۰	بند چهارم: ادله‌ی مرتبط با مدارا با مخالفین و رویکرد گفت‌وگومحور در مواجهه با آنان
۲۴۸	بند پنجم: ادله‌ی مرتبط با لزوم مشورت و نظرخواهی
۲۵۱	مبحث سوم: حدود مشروعیت آزادی بیان در اسلام
۲۵۳	گفتار اول: ممنوعیت اضلال و انحراف افکار عمومی
۲۵۵	گفتار دوم: ممنوعیت نقض چارچوب‌های اخلاقی
۲۵۸	گفتار سوم: ممنوعیت نقض مصالح سیاسی و اجتماعی
۲۶۱	جمع‌بندی اصل بیست‌وچهارم
۲۶۳	تحلیل مبانی اصل بیست‌وپنجم قانون اساسی (حق بر حریم خصوصی)
۲۶۵	مقدمه
۲۶۶	مبحث اول: کلیات حق حریم خصوصی
۲۶۷	گفتار اول: مفهوم‌شناسی حریم خصوصی
۲۶۸	بند اول: دیدگاه حقوق‌دانان
۲۷۰	بند دوم: دیدگاه فقها

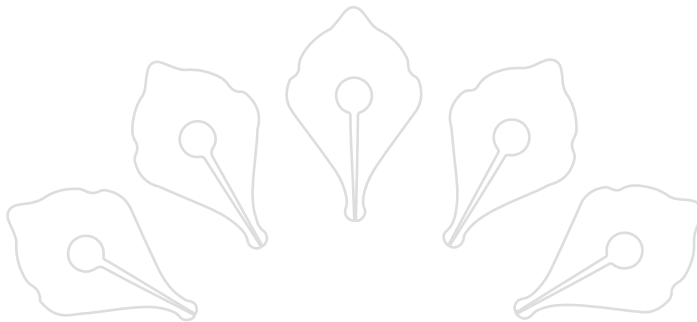
- گفتار دوم: ملاک تمایز حریم خصوصی از عرصه‌ی عمومی ۲۷۱
- گفتار سوم: ماهیت حریم خصوصی ۲۷۳
- گفتار چهارم: اقسام حریم خصوصی ۲۷۴
- مبحث دوم: مبانی شرعی ممنوعیت نقض حریم خصوصی افراد ۲۷۶
- گفتار اول: ادله‌ی عام ممنوعیت نقض حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام ۲۷۷
- بند اول: قاعده‌ی «احترام» ۲۷۸
- بند دوم: قاعده‌ی «عدم ولایت» ۲۷۸
- بند سوم: قاعده‌ی «لاضرر» ۲۷۹
- بند چهارم: قاعده‌ی «حفظ نظام» ۲۸۰
- گفتار دوم: ادله‌ی خاص ممنوعیت نقض حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام ۲۸۲
- بند اول: تحریم تحصیل اطلاعات خصوصی افراد ۲۸۲
- بند دوم: تحریم نشر اطلاعات خصوصی افراد ۲۸۵
- مبحث سوم: امکان‌سنجی تحدید حق حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام ۲۸۷
- گفتار اول: موارد جواز نقض حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام ۲۸۷
- بند اول: جواز نقض به موجب خروج حکمی دلیل خاص ۲۸۷
- بند دوم: جواز نقض به موجب خروج موضوعی دلیل خاص ۲۸۹
- گفتار دوم: قلمرو جواز نقض حریم خصوصی در نظام حقوقی اسلام ۲۹۱
- جمع‌بندی اصل بیست و پنجم ۲۹۲
- تحلیل مبانی اصل بیست و هشتم قانون اساسی (حق بر تحزب و تشکل) ۲۹۵
- مقدمه ۲۹۷
- مبحث اول: کلیات اصل تحزب ۳۰۰
- گفتار اول: مفهوم‌شناسی ۳۰۰
- گفتار دوم: ماهیت حزب در نظام حقوقی اسلام و غرب ۳۰۲
- مبحث دوم: مبانی مشروعیت اصل تحزب در نظام حقوقی اسلام ۳۰۴
- گفتار اول: انفتاح باب اجتهاد در نظام حقوقی اسلام و تأثیر آن بر پذیرش مقوله‌ی تحزب ۳۰۷
- گفتار دوم: اصاله‌الاباحه و نقش آن در تحقق تحزب ۳۰۹
- گفتار سوم: ضرورت تحزب بر مبنای مقدمه‌ی واجب ۳۱۰
- گفتار چهارم: تبیین اصل عقلی در لزوم تحزب ۳۱۱

- گفتار پنجم: ادله‌ی مرتبط با اطلاعات و عمومات کسب قدرت ۳۱۲
- گفتار ششم: ادله‌ی مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر..... ۳۱۴
- گفتار هفتم: ادله‌ی مرتبط با تسابق در خیرات ۳۱۶
- گفتار هشتم: ادله‌ی مرتبط با تعاون بر برّ و تقوی ۳۱۸
- گفتار نهم: ادله‌ی مرتبط با توأسی به حق و صبر..... ۳۲۱
- گفتار دهم: ادله‌ی مرتبط با اصل عدالت..... ۳۲۳
- مبحث سوم: قلمرو مشروعیت تحزب در نظام حقوقی اسلام..... ۳۲۵
- گفتار اول: منع اختلال در نظام..... ۳۲۶
- گفتار دوم: منع ناکارآمدسازی نظام اسلامی..... ۳۲۷
- جمع‌بندی اصل بیست‌وششم..... ۳۲۸
- تحلیل مبانی اصل بیست‌وهفتم قانون اساسی (حق بر اجتماعات و راهپیمایی‌ها)..... ۳۳۱
- مقدمه..... ۳۳۳
- مبحث اول: مفهوم‌شناسی «اجتماعات و راهپیمایی‌ها»..... ۳۳۴
- مبحث دوم: مبانی مشروعیت آزادی اجتماعات و راهپیمایی‌ها در نظام حقوقی اسلام..... ۳۳۶
- گفتار اول: حسن عقلی..... ۳۳۷
- گفتار دوم: امر به معروف و نهی از منکر..... ۳۳۹
- گفتار سوم: نصیحت ائمه مسلمین..... ۳۴۱
- گفتار چهارم: تعاون بر «برّ» و «تقوی»..... ۳۴۵
- گفتار پنجم: وجوب تعظیم شعائر..... ۳۴۶
- گفتار ششم: سیره حکومتی معصومین علیهم‌السلام..... ۳۴۷
- گفتار هفتم: مدارا با مردم..... ۳۵۰
- مبحث سوم: قلمرو مشروعیت اجتماعات و راهپیمایی‌ها..... ۳۵۳
- گفتار اول: منع اخلال در مبانی اسلام..... ۳۵۳
- گفتار دوم: عدم تداخل با حفظ نظام..... ۳۵۶
- جمع‌بندی اصل بیست‌وهفتم..... ۳۵۹
- تحلیل مبانی اصل بیست‌وهشتم قانون اساسی (حق بر اشتغال)..... ۳۶۳
- مقدمه..... ۳۶۵
- مبحث اول: کلیات..... ۳۶۷

۳۶۷.....	گفتار اول: مفهوم‌شناسی حق بر اشتغال
۳۶۹.....	گفتار دوم: ماهیت‌شناسی حق بر اشتغال
۳۶۹.....	مبحث دوم: حق بر اشتغال در نظام حقوقی اسلام
۳۷۰.....	گفتار اول: مبانی حق بر اشتغال در نظام حقوق اسلام
۳۷۰.....	بند اول: توصیه به کسب حلال در آموزه‌های اقتصادی اسلام
۳۷۱.....	بند دوم: تأکید بر اشتغال به مثابه عملی عبادی
۳۷۳.....	بند سوم: اصل تسخیر
۳۷۶.....	بند چهارم: وظیفه‌ی بشر مبنی بر آبادکردن زمین
۳۷۸.....	بند پنجم: نکوهش بیکاری و ترک اشتغال در آموزه‌های دینی
۳۸۰.....	بند ششم: وجوب حفظ عزت نفس و حرمت اذلال نفس
۳۸۳.....	بند هفتم: تأکید بر اشتغال مولد و مفید در آموزه‌های اسلامی
۳۸۴.....	بند هشتم: اشتغال، زمینه‌ی کسب آرامش روحی
۳۸۵.....	گفتار دوم: مبانی آزادی بشر در انتخاب نوع شغل در نظام حقوقی اسلام
۳۸۵.....	بند اول: اصل تسلیط
۳۸۶.....	بند دوم: اصل کرامت انسانی
۳۸۷.....	بند سوم: اصل عدم ولایت
۳۸۷.....	بند چهارم: اصل اباحه
۳۸۸.....	بند پنجم: قاعده احترام عمل مسلمان
۳۸۹.....	بند ششم: روایات خاص ناظر بر آزادی در انتخاب شغل
۳۹۰.....	مبحث سوم: شرایط و قیود حق بر اشتغال و مبانی آن در نظام حقوقی اسلام
۳۹۰.....	گفتار اول: عدم مخالفت با اسلام و مبانی فقهی آن
۳۹۲.....	گفتار دوم: عدم مخالفت با مصالح عمومی و مبانی فقهی آن
۳۹۵.....	گفتار سوم: عدم مخالفت با حقوق دیگران و مبانی فقهی آن
۳۹۶.....	جمع‌بندی اصل بیست‌وهشتم
۳۹۹.....	تحلیل مبانی اصل بیست‌ونهم قانون اساسی (حق بر تأمین اجتماعی)
۴۰۱.....	مقدمه
۴۰۳.....	مبحث اول: کلیات حق تأمین اجتماعی
۴۰۳.....	گفتار اول: مفهوم‌شناسی حق تأمین اجتماعی

- گفتار دوم: ماهیت حق تأمین اجتماعی ۴۰۵
- گفتار سوم: اهداف حق تأمین اجتماعی ۴۰۷
- مبحث دوم: مبانی حق تأمین اجتماعی در نظام حقوقی اسلام ۴۰۹
- گفتار اول: ابتدای حق تأمین اجتماعی بر کرامت انسانی ۴۱۰
- گفتار دوم: مذمومیت فقر و محرومیت ۴۱۱
- گفتار سوم: همبستگی اجتماعی و مسئولیت جمعی در قبال فقرزدایی ۴۱۲
- گفتار چهارم: اقامه ی قسط و بسط عدالت اجتماعی ۴۱۵
- مبحث سوم: سازوکار مالی تأمین اجتماعی در نظام حقوقی اسلام ۴۱۶
- گفتار اول: مراجع تضمین حق تأمین اجتماعی در نظام حقوقی اسلام ۴۱۶
- بند اول: مسئولیت فردی خود ۴۱۶
- بند دوم: مسئولیت نهاد خانواده و خویشاوندان ۴۱۷
- بند سوم: مسئولیت همگانی و تکافل اجتماعی ۴۱۸
- بند چهارم: مسئولیت حکومت اسلامی ۴۲۰
- گفتار دوم: منابع تأمین مالی تأمین اجتماعی در نظام حقوقی اسلام ۴۲۲
- بند اول: مالیات‌های منصوص اسلامی ۴۲۲
- بند دوم: درآمدهای ناشی از اموال عمومی ۴۲۵
- بند سوم: وضع مالیات‌های حکومتی ۴۲۶
- مبحث چهارم: قلمرو تحت پوشش تأمین اجتماعی در نظام حقوقی اسلام ۴۲۷
- گفتار اول: مصادیق و افراد مشمول تأمین اجتماعی ۴۲۷
- بند اول: افراد بی سرپرست ۴۲۸
- بند دوم: سالمندان ناتوان ۴۲۹
- بند سوم: بیماران و ازکارافتادگان ۴۳۰
- بند چهارم: عائله مندی ۴۳۰
- گفتار دوم: وضعیت اعتقادی افراد مشمول تأمین اجتماعی ۴۳۱
- جمع بندی اصل بیست و نهم ۴۳۴
- منابع و مأخذ ۴۳۷

پیشگفتار

اهمیت و جایگاه شورای نگهبان بر کسی پوشیده نیست و بیان تأکیدات مصرح در قانون اساسی، بیانات امام خمینی رضی الله عنه و مقام معظم رهبری علیه السلام در خصوص اهمیت و جایگاه این مقام در این مجال اندک نمی‌گنجد.

«پژوهشکده‌ی شورای نگهبان» به‌عنوان بازوی مشورتی حقوقی شورای نگهبان، علاوه بر ارائه‌ی نظرهای مشورتی به شورای نگهبان در خصوص مغایرت یا عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی و اساسنامه‌های مصوب دولت با قانون اساسی، به مطالعات نظری، راهبردی و کاربردی در خصوص موضوعات مختلف حقوق اساسی می‌پردازد. این پژوهشکده که از سال ۱۳۷۶ تا اواسط سال ۱۳۹۲ با عنوان «مرکز تحقیقات شورای نگهبان» فعالیت می‌کرد، در سال ۱۳۹۲ با هدف ارائه‌ی خدمات پژوهشی بیشتر به شورای نگهبان و جامعه‌ی حقوقی کشور، تغییر عنوان و ساختار داد و با عنوان «پژوهشکده‌ی شورای نگهبان» فعالیت‌های جدیدی را آغاز کرد. در این مسیر با استفاده از نیروهای جوان و مستعد دانشگاهی و حوزوی، موضوعات مختلف مورد نیاز

جامعه‌ی علمی که مرتبط با صلاحیت‌های شورای نگهبان است و نیز نیازهای پژوهشی شورای نگهبان، شناسایی شد و به ترتیب اولویت در دستور کار قرار گرفت که ثمرات آن در قالب مقالات علمی- پژوهشی، گزارش‌های پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و کتاب‌های مختلف به جامعه‌ی علمی و شورای نگهبان تقدیم می‌شود.

کتاب حاضر نیز یکی از ثمرات فعالیت‌های علمی پژوهشکده‌ی شورای نگهبان است که اکنون در منظر جامعه‌ی علمی قرار می‌گیرد. شایسته است که در اینجا از زحمات حضرت استاد آیت‌الله کعبی و تمامی پژوهشگرانی که زحمت تحقیق و همکاری نامبردگان و همچنین کوشش عوامل اجرایی از جمله مسئول انتشارات، ویراستار، صفحه‌آرا و همه‌ی عزیزانی که در آماده‌سازی این کتاب سهم داشتند نبود، امروز شاهد به ثمر نشستن این تلاش علمی نبودیم. از همه‌ی ایشان سپاسگزاریم و امیدواریم قرین صحت و توفیق باشند.

با عنایت به مصون نبودن محصولات بشری از جمله این تلاش علمی از خطا و اشکال، از همه‌ی صاحب‌نظران و اندیشمندان تقاضا نمودیم از ارائه‌ی نظرهای صائب خویش در راستای ارتقای کیفیت این اثر و سایر فعالیت‌های پژوهشکده دریغ نورزند.

ومن الله التوفیق وعلیه التکلان

پژوهشکده شورای نگهبان

پاییز ۱۴۰۲

مقدمه

شناخت دقیق و تحلیل مبانی و ابعاد یک نظام سیاسی در حوزه‌های معرفتی مختلف و از دیدگاه‌های گوناگون قابل بررسی است. برای نمونه گاهی جامعه‌شناسان با بهره‌گیری از مبانی و نظریات موجود در علم جامعه‌شناسی، به تحلیل مبانی نظام می‌پردازند و سیاستمداران از اصول علم سیاست برای شناخت پایه‌ها و مبانی نظام سیاسی بهره می‌گیرند. در این میان، این پژوهش به دنبال تحلیل حقوقی مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران است. در این خصوص می‌توان گفت علم حقوق که بیانگر مجموعه قواعد و دستورهای رفتاری الزام‌آوری است که هدف نهایی آن تحقق حکومت نظم و عدل در روابط اجتماعی است، بخش عمده‌ای از مباحث خود را به تحلیل قواعد و رفتارهای سیاسی موجود میان فرماندهان و فرمانبران اختصاص داده است. گرایش حقوق عمومی و اصلی‌ترین شاخه‌ی آن حقوق اساسی نیز، عهده‌دار تحلیل، بررسی و قالب‌بندی رفتارها و ساختارهای سیاسی موجود در یک نظام حکومتی است.

در راستای مطالعه‌ی تحلیل مبانی نظام سیاسی از مجرای حقوق اساسی، می‌توان از منابع متعددی

مانند عرف و عادات سیاسی موجود در یک جامعه، قوانین و اعمال قوه‌ی مجریه، اسناد و مدارکی مانند آرا و نظریات علمای حقوق اساسی و... بهره برد، اما قانون اساسی هر کشور بهترین سند برای شناخت و تحلیل مبانی آن نظام سیاسی به‌شمار می‌رود، چراکه متن قانون اساسی به‌منزله‌ی عالی‌ترین سندی که بیانگر میثاق ملی و مشترک میان همه‌ی افراد ملت است، بیش از همه‌ی منابع ذکرشده نمایشگر مبانی و پایه‌های آن نظام سیاسی است. مطالعه و تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران نیز از این کلیت مستثنا نیست. از این رو در این کتاب به‌منظور تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران، به بررسی و شرح اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، که پس از انقلاب شکوهمند اسلامی مردم ایران در سال ۱۳۵۸ به تصویب نمایندگان مردم، تأیید امام راحل و پس از آن در همه‌پرسی به تأیید مستقیم مردم نیز رسید و در سال ۱۳۶۸ بازنگری شد، پرداخته می‌شود.

شایان ذکر است از آن‌جا که اصلی‌ترین بنیان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شریعت مقدس اسلام است، دقیق‌ترین تحلیل از پایه‌ها و مبانی نظام سیاسی ایران تحلیل مبتنی بر کلام و فقه اسلامی و آموزه‌های شریعت این دین الهی خواهد بود. این ضرورت از دو منظر قابل تبیین است:

اول آنکه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران غنی‌ترین تجربه‌ی اجتهادی و بلکه نقطه‌ی عطفی در تحولات فقهی بر پایه‌ی مکتب اهل بیت علیهم‌السلام است. در توصیف این ضرورت باید گفت قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، طرح حکومتی نوین بر ویرانه‌های نظام طاغوتی است که پس از طی سه مرحله‌ی اساسی و مهم، مبنای حکمرانی در نظامی مبتنی بر آموزه‌های دینی قرار گرفت.

رکن اول، پذیرش ملت برای اعمال دستورهای اجتماعی و سیاسی شریعت اسلام در عرصه‌ی زندگی اجتماعی بود. تا زمانی که مردم به اجرای دستورهای اسلام در عرصه‌ی زندگی اجتماعی راضی نباشند، امکان عملی تحقق آرمان‌های اجتماعی و سیاسی شریعت وجود نخواهد داشت. از این رو پذیرش مردم شرط لازم برای اجرای دستورهای اجتماعی و سیاسی اسلام است. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نیز در بیانی خطاب به مردم کوفه ضمن اشاره به توانمندی‌های خود در عرصه‌ی مبارزه با دشمنان دین، از نافرمانی مردم گله‌مند بودند و می‌فرمودند «فرمانده و امیری که به سخنش گوش فرا داده نشود، قدرت تدبیر نخواهد داشت»^۱. از این رو جایگاه مردم و قبول ایشان اولین گام برای تشکیل حکومت و به‌تبع نگارش متنی به‌عنوان مبانی، پایه‌ها، اهداف، وظایف و دستورالعمل‌های حکمرانی دینی است.

۱. «لَا رَأَى لِمَنْ لَا يُطَاعَ» (نهج البلاغه: خطبه‌ی ۲۷).

رکن دوم اجتهاد فقهای جامع‌الشرایط براساس کتاب و سنت معصومان علیهم‌السلام است. بر این اساس، علما و فقهای اسلام‌شناس، مجموعه قواعد و مقرراتی را که در شریعت اسلامی درباره‌ی ماهیت و ساختارهای حکومت، حقوق ملت و رابطه‌ی دولت و ملت ذکر شده است، استخراج کرده و با کمک افراد آگاه از ادبیات جدید حکمرانی، متن قانون اساسی را تنظیم و آماده می‌کنند. رکن سوم تنفیذ ولی فقیه است که از باب مقام حکومتی، به اجرای قانون اساسی الزام می‌کند، چراکه براساس آموزه‌های دینی هنگامی که امکان تشکیل حکومت برای یکی از فقها ایجاد می‌شود، بر سایر فقها واجب است که از دستوره‌های حکومتی وی تبعیت کنند.^۱ بر این اساس ولی فقیه اجتهاد سایر فقها و ساختاری را که مبنای حکمرانی تعریف شده است، تأیید و تنفیذ می‌کند و پس از آن، نسبت قانون اساسی به ولی فقیه در عرصه‌ی اجتماعی، نسبت مرجع تقلید با رساله‌ی عملیه‌اش در عرصه‌ی دستوره‌های فردی خواهد بود. بنابراین همان‌طور که مرجع تقلید مانند مقلدان خود موظف به رعایت احکام مندرج در رساله‌ی عملیه است، ولی فقیه نیز همچون سایر مردم موظف به رعایت ترتیبات مندرج در قانون اساسی خواهد بود. همان‌طور که ممکن است مرجع تقلید فتوایی داشته باشد که در رساله نیامده است و بعد از استفتا از ایشان نظر خود را اعلام می‌کند، ولی فقیه نیز حق دارد تصمیماتی را براساس کلیات مندرج در قانون اساسی اتخاذ کند که در قانون اساسی به صراحت از حق وی در این خصوص یاد نشده است.

با توجه به آنکه سه رکن تشکیل حکومت اسلامی و در پی آن نگارش قانون اساسی در طول تاریخ شیعه برای اولین بار در کنار یکدیگر قرار گرفت، می‌توان گفت که نگارش قانون اساسی در یک نظام جدید براساس تعالیم اسلام تجربه‌ای کاملاً بدیع و نو بوده است. شهید سید محمدباقر صدر^۲ به‌عنوان یکی از شخصیت‌های مؤثر در شکل‌گیری قانون اساسی، در این خصوص بیان می‌دارند: «برای اولین بار است که در تاریخ نوین اسلامی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نگاشته می‌شود».^۳ از این‌رو تحلیل مبانی فقهی و کلامی قانون اساسی براساس منابع دسته‌ی اول که امری بدیع و بدون سابقه است، ضروری به نظر می‌رسد.

دومین علت از علل ضرورت توجه به تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران بر مبنای آموزه‌های فقهی و کلامی شیعه، نیاز جامعه‌ی دانشگاهی به چنین پژوهش‌هایی است. در این زمینه می‌توان گفت حقوق اساسی از دروس اصلی در دوره‌ی کارشناسی رشته‌ی حقوق

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی رحمته‌الله علیه، البیع، تهران: مؤسسه‌ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله علیه، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۶۲۴.

۲. شهید سید محمدباقر صدر، فیلسوف، متفکر و مجاهدی نستوه و یکی از نوابغ فقه شیعه بودند که امام خمینی رحمته‌الله علیه او را «مغز متفکر اسلامی» دانسته و ابراز امیدواری کردند که «کتاب‌های این مرد بزرگ مورد مطالعه‌ی مسلمین قرار گیرد».

۳. «فیصنع لأول مرة في تاريخ الإسلام الحديث دستور الجمهورية الإسلامية» (محمدباقر صدر، الاسلام يقود الحياة (موسوعة الشهيد الصدر، ج ۵)، قم: مرکز الأبحاث و الدراسات التخصصية للشهيد الصدر، ۱۴۲۱ق، ص ۱۶).

است. «حقوق اساسی ۱» به کلیاتی همچون مفهوم حقوق اساسی، تعریف دولت-کشور و عناصر سازنده‌ی آن، انواع رژیم‌های سیاسی و قوای حکومتی می‌پردازد، اما در «حقوق اساسی ۲» همین موضوعات در ساختار حقوقی جمهوری اسلامی ایران با محوریت قانون اساسی بحث و بررسی می‌شود. در دوره‌ی دکتری حقوق عمومی نیز درس مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران، از جمله سرفصل‌های درسی دانشجویان است. با اینکه موضوعات مطرح‌شده در قانون اساسی بر پایه‌ی معارف مذهب شیعه و فقه اهل بیت علیهم‌السلام نگاشته شده است، آنچه در مجامع دانشگاهی تدریس می‌شود یا به‌طور کلی فارغ از مبانی فقهی و کلامی است یا در حالات معدودی که به این مسائل اشاره شده، مباحث، در نهایت اختصار برگزار می‌شود. درحالی‌که اگر دانشجویان رشته‌ی حقوق از این مبانی مطلع باشند، تحلیل حقوقی صحیح‌تری از قانون اساسی ارائه خواهند کرد. این نوشتار عمدتاً ناظر بر درس مبانی تحلیلی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده و در پی تأمین منبعی مناسب برای این درس است.

از سوی دیگر با اینکه بحث‌های اجتهادی حوزه، متن‌محور است، به این معنا که فقها بر مبانی متنی^۱ که از قبل مشخص شده است، مباحث استدلالی خود را مطرح می‌کردند، در مورد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با وجود پشتوانه‌ی طولانی در عرصه‌ی اجرایی و اداره‌ی نظام اسلامی، پژوهشی اجتهادی صورت نگرفته و مبانی فقهی و کلامی آن به‌صورتی که نیاز مذکور را برای جامعه‌ی دانشگاهی تأمین کند، به رشته‌ی تحریر درنیامده است.^۲

۱. این متون عمدتاً شراعی الاسلام اثر محقق حلی در میان فقهای متقدم و عروة الوثقی اثر آیت‌الله سید محمدکاظم طباطبائی یزدی در میان فقهای متأخر است.

۲. آنچه این موضوع را با مطالبه‌ی جدی‌تری همراه می‌کند، آن است که این اقدام در دوره‌ای از تاریخ تشیع توسط برخی فقهای امامیه انجام گرفته است. علامه محمدحسین کاشف‌الغطاء کتاب مجلة العدلیه یا مجلة الاحکام در دوره‌ی حکومت عثمانی را که برای تدریس در رشته‌ی حقوق دانشکده‌ی حقوق بغداد نگاشته شده بود، تنقیح کرده و آن را بر مبنای فقه امامیه برای دانشجویان رشته‌ی حقوق بازنویسی کردند. انگیزه‌ی نگارش این کتاب آن‌گونه که مؤلف بیان کرده است، این بوده که برخی دانشجویان رشته‌ی حقوق از ایشان درخواست کردند تا کتابی مختصر در بیان احوال شخصیه و معاملات مالی به شیوه‌ی فقه شیعه به نگارش درآورند. ایشان می‌گوید با توجه به اینکه کتاب مجلة العدلیه یا مجلة الاحکام کتاب درسی رشته‌ی حقوق در دانشکده‌های حقوق از زمان حکومت ترکان عثمانی تا امروز بوده، آن را کتابی خوب، مرتب و دارای مطالبی ارزشمند دیدم، ولی با وجود این دارای نقائص، تکرار و مطالب اضافی و نیازمند به بیان مدارک برخی قواعد و فروع یافتم؛ لذا این کتاب را به رشته‌ی تحریر در آوردم. تجربه‌ی مشابه دیگر که البته به شکل کتاب‌های دانشگاهی نبود و به همین دلیل در متن ذکر نشد، شرح امام خمینی S بر کتاب وسیلة النجاة آیت‌الله سید ابوالحسن اصفهانی است. ایشان ابواب مربوط به جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و دفاع از کتاب وسیلة النجاة را تکمیل و مباحث حکومتی متناسب با دوره‌ی انقلاب را بر پایه‌ی مباحث فقهی به آن اضافه کردند. نتیجه‌ی این کار کتاب تحریرالوسیله بود که به‌عنوان پایه‌ای برای قانونگذاری نظام جمهوری اسلامی ایران به‌کار گرفته شد تا آن‌جا که برخی از مواد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۰ عیناً ترجمه‌ی متن فقهی تحریرالوسیله بود.

براساس آنچه بیان شد، پرداختن به تحلیل مبانی نظام سیاسی جمهوری اسلامی مبتنی بر اصول قانون اساسی و بر مبنای آموزه‌های فقه شیعه، موضوعی ضروری به نظر می‌رسد. پس از تبیین ضرورت تحلیل فقهی و کلامی مبانی نظام جمهوری اسلامی، آنچه ضروری به نظر می‌رسد، شیوه و نحوه‌ی تحلیل مبانی نظام مبتنی بر آموزه‌های شریعت اسلام و با توجه به اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی است. به بیان دیگر، برای اجرای این پژوهش باید از چه روشی بهره برد تا تحلیل فقهی و کلامی مبانی قانون اساسی، تحلیلی دقیق و مستند به دستوره‌های اسلام ناب باشد؟

بهترین مسیر در سیر تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی بر مبنای آموزه‌های فقهی و کلامی، بهره‌گیری از آثار دسته‌اول فقه شیعه و آرا و نظریات فقها در خصوص ماهیت و مبانی فقه سیاسی در اندیشه‌ی اسلام است. به بیان دیگر، استخراج مستندات اصول قانون اساسی از منابع اسلامی و به خصوص کتاب و سنت با الهام از عقل که در منظومه‌ی معرفت دینی نه تنها مفتاح نیست، بلکه مصباح نیز است^۱، تحلیلی صحیح و واقع‌بینانه از پایه‌های نظام جمهوری اسلامی ایران را به منصفی ظهور می‌گذارد. فایده‌ی استفاده از این روش در این نکته نهفته است که می‌توان تضییق و توسعه‌ی اصول قانون اساسی و نیز کشف روح حاکم بر اصل مربوطه را ضابطه‌مند و در چارچوب مشخص انجام داد؛ چراکه محدوده‌ی اطلاق و عمومیت اصول مختلف قانون اساسی با عنایت به نص اصل ۴ قانون اساسی باید از منابع فقهی به دست آید.^۲

پژوهش حاضر نتیجه‌ی سلسله‌جلساتی است که توسط اینجانب در زمینه‌ی مبانی فقهی و کلامی اصول قانون اساسی در پژوهشکده‌ی شورای نگهبان تشکیل شده و به وسیله‌ی جمعی از پژوهشگران این پژوهشکده، تحقیق و مستندسازی شده و به نگارش درآمده است. از این رو از زحمات آقایان دکتر امیر کشتگر (متولی تالیف اصول ۱۹، مبحث نخست ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۲۵ و ۲۹)، وحید حیدری (متولی تالیف اصول ۲۰ و ۲۳)، دکتر محمدرضا فارسیان (متولی تالیف اصول ۲۶ و ۲۷)، دکتر مهدی رجایی باغ‌سیایی (متولی تالیف مبحث دوم الی چهارم اصل ۲۱)، دکتر امین سلیمان کلوانق (متولی تالیف اصل ۲۸) و دکتر علی فتاحی زفرقندی، دکتر علی بهادری جهرمی و سایر عزیزانی که در آماده‌سازی این اثر به‌نحوی همکاری داشتند، برای آنان از خداوند متعال توفیقات روزافزون را مسألت دارم.

۱. عبدالله جوادی آملی، منزلت عقل در هندسه‌ی معرفت دینی، قم: اسراء، ص ۵۲.

۲. اصل ۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر داشته است: «کلیه‌ی قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر این‌ها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه‌ی اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده‌ی فقهای شورای نگهبان است.»

در این مجموعه تلاش شده مبانی و نیز موضوعات مرتبط با آن، به صورت تحلیلی و در عین حال با روش علمی و دانشگاهی با رعایت اختصار مطرح شود تا مورد استفاده‌ی جامعه‌ی دانشگاهی قرار گیرد. شایان ذکر است که هر یک از اصول قانون اساسی از ابعاد گوناگون کلامی، فلسفی، اخلاقی، معرفتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، جامعه‌شناسی، حقوقی، مدیریتی و... قابل بحث و بررسی است؛ اما در این نوشتار تنها به ابعاد کلامی و فقهی آن توجه شده و در بیان سایر ابعاد به اشاره‌ای مختصر بسنده شده است. این مجلد به بررسی مبانی فقهی و کلامی بخش اول از فصل حقوق ملت (اصول ۱۹ تا ۲۹) اختصاص دارد.

عباس کعبی